

(Φρούριον) Κύρρου од списокот за Македонија во делото *De aedificiis*

Јасминка Кузмановска

Институт за национална историја
Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Скопје

kuzmanovska.jasmina@gmail.com

Клучни зборови: Прокопиј, *De aedificiis*, топонимија, Κύρρος, утврдување

Прокопиј од Кајсареја го споменува утврдувањето *Κύρρου* во четвртата книга од панегирикот *De aedificiis*, во списокот посветен на географското подрачје именувано *Ἐπὶ Μακεδονίας*. [1] За разлика од повеќето *ἡραχ λεγομένα* (само овде посведочени) утврдувања во овој список, топонимот Кир е забележан и во други антички извори. Така, кај историчарот Тукидид Кир е споменат заедно со Пела во врска со Ситалковиот поход во Македонија во 429 г. ст. е. и е одбележан како град во областа Ботија. [2] Диодор Сицилијски нè известува дека Александар Велики во овој град подигнал храм посветен на божицата Атина и го одбележува со специфична графија *Κύρνω*. [3] Во коментарот на текстот во англискиот превод е забележано: *For Κύρνω Gronovius et Wesseling suggest Κύρρω. Cyrnus in Macedon is otherwise unknown, but the name is found elsewhere in Greece (Herodotus 1, 165; 9, 105; Pliny Natur. hist. 4,53) and the change to Cyrrhus although easy, seems unnecessary.* [4] Графиите кај другите извори покажуваат дека ова мислење е неодржливо, дека корекцијата на Веселинг е умесна, а коментаторот на изданието не е во право. Имено, примерите споменати во коментарот (Herodotus 9, 105 Pliny Natur. hist. 4, 53) воопшто не се однесуваат на топонимот Кир во Македонија, туку на денешниот остров Корзика во Средоземното море. [5] Во врска со ова сведоштво потребно е да се напомене дека култот на божицата Атина Кирестидска бил познат во Сирија каде што Македонците го пренеле и името на градот и култот на божицата-заштитничка на истиот. [6] Географот Клаудиј Птоlemeј го вбројува Кир меѓу градовите во областа Ематија. [7] Треба да се напомене дека топонимот во ракописот е забележан како *Κύριος*, а со исправката на издавачот Манерт го добил обликот *Κύρρος*. Во Ерусалимскиот итинерар меѓу градовите Пела и Едеса означено е и одредиштето за менување на коњи *Mutatio Scurio M. XV*. [8] Плиниј го бележи името на жителите на градот Кир – *Cyrrestae*. [9] Стефан Византиски ни дава драгоцен податок за градот Кир што се наоѓа во Македонија, но под една друга одредница: *Μανδαραί* која означува дел (*μέρος*) од градот Кир. [10] Кај анонимниот географ од Равена со графија *Ceras* е забележан како прв по ред од шест набројани градови во областа која се наоѓа недалеку од Тесалоника. [11] Историчарот од VI век Јорданес го бележи двапати, еднаш со графија *Cerr*, како еден од градовите што се освоени во големиот напад на Готите во 478 г. н. е., а вторпат ни дава податок дека во овој град починал таткото на водачот Теодорих, Тиудимир. [12] Во коментарот на текстот се забележани и останатите графии во ракописот, поточно коруптелите: *cero* OB, *cerra* A, *ceras* Rav. со финална напомена на коментаторот Момзен во која се содржи, според него, правилниот облик: *inteleguntir Cyrrhus et Pella opida Macedoniae primae sibi vicina*.

Градот Кир е локализиран кај местото Градиште во денешна Грција, од XV век натаму познато под името *Палеокастро*, а под новото име *Кирос* од 1926 година. [13] Оваа локализација ни ја потврдува и сведочењето на одличниот познавач на топографијата на Античка Македонија, Делакулонц, кој претпоставува дека разрушената црква е местото каде што се наоѓал храмот подигнат во чест на Атина во антички Кир. Покрај тоа, патеписецот верува дека утврдувањата од визнатискиот период што се пронаједени на овој локалитет се најверојатно обновени во време на Јустинијан. [14] Археолошките истражувања на Бакалакис го потврдуваат ова мислење. [15] Денес местото е ненаселено. Античкиот Кир, чишто остатоци постојат и денес, се наоѓал меѓу Едеса и Енице, јужно од денешното село Арависос и северозападно од Пела. [16]

Од податоците што ги приложивме може да се забележи дека овој релативно непознат македонски топоним различно е одбележан во ракописната традиција на античките извори. Покрај обликот *Κύρνω* наместо *Κύρρω* запишан кај Диодор, овој топоним во ракописот на Клаудиј Птоломеј е забележан како *Κύριος*, а потоа со исправката на Манерт е утврден како *Κύρρος*. Именувањето *Κύρρος* е потврдено и епиграфски. [17] Според мислењето на М. Хасопулос графицијата *Κύριος* што е забележана кај Птоломеј можеби и не е погрешна, туку претставува оригинален алтернативен облик поради тоа што во старомакедонскиот *-ρι* во хијатус дава *-ρρ*. [18]

Името на утврдувањето забележано кај Прокопиј само навидум личи на посесивен генетив од личното име *Κύρρος*. Тоа, пак, поради геминатата *-ρρ* не може да се поистовети со староперсиското *Kuri-š*, името на персискиот цар Кир чијашто етимологија е непозната. [19] Искусниот проследувач на имињата на утврдувањата кај Прокопиј, Веселин Бешевлиев, систематизирајќи ги истите по однос на падежот во кој што се наоѓаат на списоците, го вбројува нашето утврдување меѓу имињата што се наоѓаат во акузатив. [20] Имено, неговото објаснување е дека падежната сингуларска наставка *-ит* во латинскиот би одговарала на *-ov* во имињата на утврдувањата транскрибирани на грчки, бидејќи наставката *-т* се губи. На тој начин, името на утврдувањата би останало без соодветната акузативска наставка: *Κύρρον* = *Cyrrum*, *Ἀλμοῦ* = *Altim*, *Μαρεβούργου* = *Mariburgum* и други. Меѓутоа, тоа би можело да се примени единствено кај имињата на утврдувањата кои се од латинско потекло, но не и кај останатите. Малку контрадикторно на претходно напишаното, Бешевлиев понатаму, сепак остава простор за поинакво толкување со тоа што укажува дека кај имињата на утврдувањата со грчко потекло веројатно би требало да се смета на генетивска наставка. Токму затоа, и ние претпоставуваме дека името на утврдувањето забележано од Прокопиј како *Κύρρον*, навистина се наоѓа во генетив и покрај себе ја подразбира (во случајов изоставената) именка *φρούριον*, иако во случајов цениме дека не се работи за име со грчка етимологија. Ова размислување е разбирливо, бидејќи се работи за набројување на утврдувања во список, најверојатно превземен од официјални (државни) документи на византиската администрација.

Од друга страна ако се претпостави дека геминатата *-ρρ* настанала во старомакедонскиот изговор со асимилација од *-ρν*, што го бележи и Диодор, во конкретниов пример би можело да стане збор за генетив од именката што во множина ја бележи лексикографот Хесихиј како *κύρνοι* 'копилиња' во одредницата *κύρνοι οἱ νότοι*, [21] а Фотиј таа глоса ја прогласува за македонска. [22] Шантрен претпоставува дека во примерот *κύρνοι* што го толкува Хесихиј очигледно се работи за стар

антропоним и верува дека оваа именка чиешто потекло е непознато би можела да биде поврзана со топонимот *Κύρνος*. [23]

Иако ова толкување на името на градот / доцноантичкото утврдување може да се чини семантички неоправдано, поврзувањето со гласата на Хесихиј е логично, така што објаснувањето на потеклото на името како старомакедонско, според наше мислење, е веројатно. Веруваме дека ова е можеби единствениот освен, евентуално, името на утврдувањето *Λάγης*, сигурен пример на топоним со старомакедонска основа во списокот на Прокопиј за Македонија.

Белешки

- [1] Procopius, *De aedificiis*, IV.4, 3.
- [2] Thucydides, *Historiae*, II.100, 4.: “ἔπειτα δὲ καὶ ἐς τὴν ἄλλην Μακεδονίαν προυχώρει τὴν ἐν ἀριστερᾷ Πέλλης καὶ **Κύρρου**.”
- [3] Diodorus, *Siculus, Bibliotheca historica*, XVIII. 4,5.: τούς δὲ προειρημένους ναοὺς ἔδει κατασκευασθῆναι ἐν Δήλῳ καὶ Δελφοῖς καὶ Δωδώνῃ, κατὰ δὲ τὴν Μακεδονίαν ἐν Δίῳ μὲν τοῦ Διός, ἐν Ἀμφιπόλει δὲ τῆς Ταυροπόλου, ἐν **Κύρρῳ** δὲ τῆς Ἀθηνᾶς· ὁμοίως δὲ καὶ ἐν Ἰλίῳ ταύτης τῆς θεᾶς κατασκευασθῆναι ναὸν ὑπερβολὴν ἐτέρῳ μὴ καταλείποντα.
- [4] Diodorus of Sicily, with an English translation by Russel M. Geer, PHD in twelve volumes, IX, Books XVIII and XIX, Harvard University Press, MCMLXII., 1-65.
- [5] За тоа види и: Папазоглу (1957), 118 и Papazoglou (1988), 153, f.44.
- [6] Stephanus, *Ethnika*, s. v. **Κύρρος**. За тоа сведочи и патеписецот и одличен познавач на географијата на Античка Македонија, Делакулонш. (Делакулонш (2000), 138).
- [7] Ptolemaeus Claudius, *Geographia*, III.12,36: **Κύρρος** μῆς’ μ’ γο” (т. е. 48° 10’ 40”)
- [8] *Itinerarium Hierosolymitanum*, 606,3: “Civitas Pella... M. X. **Mutatio Scurio M. XV**. Civitas Edessa M. XV.
- [9] C. Plinius Secundus, *Naturalia historia*, IV.34: “in ora Heraclea, flumen Apilas, oppida Pydna, Aloros, amnis Haliacmon. Intus Aloritae, Vallaei, Phylacaei, **Cyrrestae**, Tyrissaei, Pella colonia..”
- [10] Stephanus, *Ethnika*, 430,17: **Μανδαραί**, μέρος τῆς Μακεδονικῆς Κύρρου.
- [11] Ravenatis Anonymi *Cosmographia*, IV.9,1.: Item non longe a supra scripta Thessalonica sunt civitates id est: **Ceras**, Europa, Mediana, Petina, Bireum, Quesium
- [12] *Iordanis Romana et Getica*, LVI.287: “...misa legatione ad Thiudimer regem muneribusque oblates ab excidione eum urbis retorquet initoque foedere Romanus doctor cum Gothis loca eis iam sponte, quae incolerent, tradidit, id est **Cerru** Pellas, Europa, Mediana, Petina, bereu et alia quae Sium vocatur.” LVI.288: “nec diu post haec et rex Thiudimer in **civitate Cerras** atale egritudine occupatus vocatis Gothis Thodoricum filium regni siu designat heredem et ipse mox rebus humanis excessit.”
- [13] Трайков, Населените места в Тракия и Македония, 84.
- [14] Делакулонш (2000), 143-144.
- [15] Bakalakis (1970), 172-183.
- [16] Папазоглу (1957), 119; Leake, *Travels in Northern Greece*, 269: “Many remains of Hellenic antiquity, such as squared blocks of stone and fragments of architecture, are to be seen in the streets and burying-grounds of Yenidje, which has been built and repaired with the spoils of Pella. In quitting the town this morning for Vodhena I diverge to the right of the direct road, for the purpose of visiting Balakastra, as the Turks call Paleokastro, a tiftlik of Abdurrahman Bey, which he recommended to my notice as a place containing antiquities, and arrive there in forty minutes... On the opposite side of the stream are many ancient wrought blocks in and around a ruined chapel; others are observable in different parts of the tiftlik, as well as at the mills near the source; so that there can be little doubt that Paleokastro was an ancient site. The position is very agreeable, being well furnished with wood and water, and commanding a prospect over an extensive level

bounded by the mountain of Iannitza, the lake of Pella, and the heights near Vodhena. This plain is much better cultivated than any part of that towards Saloniki, being now almost a continued field of nascent corn, without a single fence."

[17] Vavritsas (1977), 7-11.

[18] Hatzopoulos(1996), 115; Види и: Heubeck (1978), 96.

[19] RE, Spl. IV Bd. IV.1128.

[20] Beševliev 1970, 44.

[21] Hesychius, *Lexicon (A-O)*, kappa, 4696, 1.44.

[22] Frisk, *GEW*, I, 54.

[23] Chantraine, *DELG*, 602.

Список на користена литература

Bakalakis, G. (1970), *Ancient Macedonia I*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki.

Beševliev, V. (1970), *Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops werk "De aedificiis"*, Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam.

Делакулонц, А. (2000), *Лулката на македонската државност од Халијакмон до Аксиј*, *Historia Antiqua Macedonica*, книга 6, Охрид.

Hatzopoulos, M. (1996), *Macedonian Institutions under the Kings, A historical and epigraphic Study, I*, *Melethemata* 22, Paris, de Boccard за Athens: National Research Foundation, Research Centre for Greek and Roman Antiquity.

Heubeck, A. (1978), „Κοίρανος Κόρραγος und Verwandtes“, *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft*, NF4, 91-98.

Leake, W. M. (1835-1841), *Travels in Northern Greece*, I-III, London.

Папазоглу, Ф. (1957), *Македонски градови у римско доба*, Жива антика, Скопје.

----- (1988), *Les Villes de Macédoine à l'époque romaine* (BCH. Suppl. 16), Athens.

Трайков, В. (1946), *Населените места в Тракия и Македония под гръцка власт*, Стари и нови названия, Софија.

Vavritsas, A. (1977), *Ἐπιγραφὴ Ἐξ Ἀραβείσου Πέλλης*, *Archaia Makedonia*, II, Institute for Balkan Studies, Thessalonike, 7-11.

Извори:

C. Plinii Secundi *Naturalis Historia*, ed. Mayhoff, Lipsiae 1897.

Claudii Ptolemaei *Geographia*, ed. C. Müllerus, vol. I, Parisii 1883.

(Müller, Karl (ed.), *Klaudiou Ptolemaiou Geographikē hyphēgēsis: Claudii Ptolemaei Geographia*, I (кн. 1-3), Paris: Firmin-Didot, 1883.)

Diodorus of Sicily, with an english translation by Russel M. Geer, PHD, in twelve volumes, IX, Books XVIII and XIX 1-65, Harvard University Press, MCMLXII.

Hesychii Alexandrini *Lexicon* (TLG).

Iordanis Romana et Getica, recensuit Th. Mommsen, Berolini apud Weidmannos MDCCCLXXXII, Editio nova lucis ope expressa MCMLXI.

Itineraria Romana, vol I, *Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, ed. O. Cuntz, Lipsiae 1929.

Photius, *Bibliotheca*, ed. R. Henry, Paris 1959.

Procopii Caesariensis opera omnia, *De aedificiis*, vol. II, vol. IV, ed. J. Haury, corr. G. Wirth, Leipzig, 1963, 1964.

Stephan von Byzanz *Ethnika* Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt, rec. A. Meinekii, Graz 1958.

Thucydidis *Historiae*, I-VIII, recensuit Carolus Hude, Bibliotheca Teubneriana. Lipsiae, inaedibus B. G. Teubneri, MCMII.

Речници:

Chantraine P., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, 1-2, Paris 1968.

Frisk H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1973.

(Φρούριον) Κύρρου from the List on Macedonia in *De aedificiis*

Jasminka Kuzmanovska

Institute of National History- Skopje

kuzmanovska.jasmina@gmail.com

Key words: Procopius, De aedificiis, toponymy, Κύρρος, fortress

SUMMARY

The article deals with the term for fortification, delineated as *Κύρρου* in the catalogue of Book IV of Procopius' *Buildings*. Linguistic analysis is focused on all traces of the name in the manuscript tradition of ancient sources. Thereby, each form of the noun is examined in detail. In our opinion, the name of the fortress *Κύρρου* in the list entitled *Ἐπὶ Μακεδονίας* in Gen. sg. with the omitted noun (*φρούριον*) alongside. The form of the name witnessed by Diodorus of Sicily as *Κύρνω* leads us to believe that the name of the ancient city / late antique fortress is connected with the noun *κύρνοι*, „bastards“, interpreted by the lexicographer Hesychius as non-Greek and confirmed as Macedonian by Photius.